

УДК 141.319.8

СВІТОГЛЯДНА СВОБОДА ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ПРОЕКТУ ЖИТТЯ

ВУГАР ГАМІДОВ,

здобувач кафедри філософії Запорізького національного університету

У статті розширено уявлення про світоглядну свободу особистості. Обґрунтована думка про те, що світоглядна свобода виступає передумовою реалізації особистісного проекту життя. Запропонована сучасна універсальна соціально-філософська дефініція - особистісний проект життя.

Ключові слова: світоглядна свобода, особистість, особистісний проект життя, можливість, система цінностей, усвідомлена необхідність.

Постановка проблеми та огляд праць, у яких започатковано її вирішення. Актуальність теми дослідження обумовлена намаганням сучасної людини досягнути сутність світоглядної свободи як важливого чинника перебігу соціальних процесів і власної життєдіяльності.

Активні глобалізаційні процеси у світі, у тому числі в Україні, призвели до корінного перегляду місця та ролі особистості в суспільстві й державі. Умови життя сучасного інформаційного суспільства потребують відповідного ставлення до особистості, до можливостей її свободотворчості. Перед кожним індивідом постає проблема бути незалежним в особистісному мислевиявленні, що дозволило б будувати власні схеми пояснення, а не бути об'єктом контролю та маніпулювання й приймати пропоновані кимось схеми життєдіяльності. Отже, значущість світоглядної свободи в повсякденному житті особистості посилюється, а її теоретична концептуалізація набуває нової актуальності.

На перший погляд, сьогодні громадяни більш вільні в особистісному мислевиявленні, однак маніпуляції за допомогою тотального контролю над особистістю над будь-якими локусами її свободи залишаються дієвим фактором. Ми переконані в тому, що навіть у такому глобалізованому суспільстві в особистості залишається можливість забезпечувати собі діапазон світоглядної свободи та творити своє "Я".

"Творити - означає надавати форми власній долі" [1, с. 304]. Це влучне зауваження А. Камю констатує той факт, що особистісний проект життя означає нові спрямованості її саморозвитку та будівництва власного життя, таке переживання свого буття, яке супроводжується постійною генерацією нових можливостей і задумів особистості. Але щоб творити, людина має потребу в певній свободі. Якщо розширити цю ідею, можна сказати, що суб'єкт, який намагається реалізувати особистісний проект життя, повинен мати атрибутивні критерії світоглядної свободи сучасної особистості.

Термін "особистісний проект життя" - це нове поняття в сучасних гуманітарних знаннях, який, безперечно, потребує свого визначення. Але ми припускаємо, що термін "особистісний проект життя" бере свій початок від "ідеї пріоритету свободи особистості перед свободою суспільства", від "ідеї турботи про себе", що

виникла в добу Античності. "Турбуйся про себе, тобто вкорінюй себе у свободі, використовуючи владу самості" (Сократ). Людина може реалізувати себе лише тією мірою, якою вона долає межі повсякденності.

Реалізація особистісного проекту життя - апофеоз людського духу, демонстрація його величі. Справжня людина, як пише Ж.-П. Сартр, є її власний проект. Здійснення особистісного проекту, на його думку, відбувається завжди в конкретній ситуації, яку він визначає як "сукупність умов, що визначають щось як ціле". Відомо його теза про те, що "суть людини - це задум, проект, майбутнє". Людина є тим, ким "намагається бути, сама визначає своє майбутнє, проектує долю". Ж.-П Сартр уважав, що "немає раз і назавжди даної природи людини. Людина є лише тим, чим вона себе робить". Це проект, що переживається суб'єктивно [3, с. 113-182].

Турбота - це специфічно людський вид активності, що полягає в забезпеченні виконання запланованих дій, досягненні визначеної мети, створенні й підтримці умов, що сприяють бажаному розвитку подій [2, с. 651]. Виходячи з такого визначення, можна сказати, що турбота та особистісний проект життя - це синоніми. Але термін "особистісний проект життя" - це новий термін, легітимізований у сучасній гуманітарній науці, і тому проникнення в сутність цього феномена - актуальна проблема, яка не може залишити байдужими соціологів, філософів, психологів-дослідників.

Метою статі є доведення та обґрунтування думки про те, що саме світоглядна свобода виступає передумовою реалізації особистісного проекту життя.

Виклад основного матеріалу. Здійснення особистісного проекту життя - багатовекторний, багатозаспектний та складний процес життєтворчості. У ній людське життя розглядається під кутом зору його суб'єктивно пробуджуючого начала. Людина виступає як володар свого вільного життя тоді, коли принцип самовизначення стає головним у її життєствердженні та життєдіяльності. У численних і різноманітних формах і видах такої реалізації розкриваються життєтворчі потенції особистості, виявляється її світоглядна свобода як нескінченна можливість.

Реалізація особистісного проекту життя - це перетворення можливості на дійсність, яке відбувається

№ 5 (105) вересень 2010 р.

впродовж усього життєвого шляху і якому притаманні свої особливості реалізації. Можливість тут позначається як "визначена передумова нового, того, що стає дійсністю за певних умов" [4, с. 82], певні можливості свободи для здійснення вільної, тобто такої, що виражає його інтереси й відповідає його намірам, дії. Але можливість може так і залишитися можливістю, якщо своєчасно не реалізувати її. У бутті людини своєчасна реалізація можливостей багато в чому визначає якість її життя, ставлення до самої себе й ставлення оточення до неї, має свої особливі передумови й фактори, які завжди взаємодіють між собою та взаємозумовлюють дію особистості.

З одного боку, проектування особистісного життя походить від самої сутності світоглядної свободи особистості, а саме: можливості суб'єкта діяти певним чином, відповідно до власної системи цінностей (інтересів, уявлень, переконань, віри, ідеалів, бажань, цілей, прагнень тощо), а також це усвідомлена необхідність вибору тієї чи іншої світоглядної карти, відповідно до об'єктивних обставин та закономірностей природи й соціального розвитку.

З іншого боку, в основі особистісного проекту життя як цілепокладання лежить внутрішня невдоволеність своїм життєвим світом і потреба в добровільному перетворенні, здійсненні вибору бажаного способу життя, формування певної моделі умов, які забезпечують його реалізацію.

Невдоволеність своїм буттям є важливим чинником реалізації особистісного проекту життя. Це є необхідний морально-психологічний компонент духовного складу особистості. Потреби життя, усвідомлення власної причетності до подій, що відбуваються, породжують в особистості потребу втрутитися в перебіг подій, потребу, яка слугує джерелом активізму, вищою формою якого є особистісний проект життя. Повсякденне буття людини з його щоденною монотонністю життєвих кроків спонукає людину шукати "виходи невдоволення або втоми" від усталених процедур її життя. Бажання отримати нові відчуття, випробувати себе в нових соціальних та природних обставинах, спонукає людину до створення особистісного проекту життя. Лише особистість здатна не просто на діяльність, а на її творчий прояв, спрямований на той комплекс умов людського буття, які не задовольняють вимогливого суб'єкта життя. Акумуляцією цих умов є стан та якість наявної світоглядної свободи, дійсні, а не умовні можливості реалізації особистісного проекту життя. Особистість не чекає терпляче, коли вирішиться її доля, а активно й самостійно її вибудовує, тим самим здійснюючи й демонструючи свою світоглядну свободу.

Проектування - це образ, уявлення майбутнього результату діяльності, а "особистість" - це людина, здатна самостійно визначити напрям свого розвитку, але при цьому вона не завжди може чітко уявляти його кінцеві результати. Проектування починається з творчого акту цілепокладання й одночасного моделювання широкого соціокультурного контексту проекту, у якому поставлена мета проблематизується в контексті вибору засобів її реалізації.

Вибір засобів реалізації й дії безпосередньо залежать від уявлень, інтересів, поставлених цілей, індивідуальної свободи, знань, здібностей, прагнень особистості. У цілому для проектування особистісного життя характерні різноманітні поєднання уявлень про ціль, зміст, способи організації та методи діяльності.

Уявлення, пов'язуючи сьогоднішнє з майбутнім, виступає вихідним інструментарієм розумових операцій при реалізації особистісного проекту життя.

Людські інтереси разом із потребами та цінностями, спонукаючи особистість до діяльності, виступають рушійною силою реалізації особистісного проекту життя.

Для людського способу існування вихідними є відношення пізнання й перетворення. Саме в реалізації цих відношень проявляється специфіка власне людського буття. Потреби, які відображаються у свідомості особистості, набувають характеру необхідності. Усвідомивши цю необхідність, особистість через постановку мети, вибір засобів здійснення цієї мети приймає рішення й реалізує її, перетворюючи можливість на дійсність. Реалізація особистісного проекту життя може мати місце лише на основі глибокого й усебічного пізнання потреби як "необхідності" й усе більш цілеспрямованої дії особистості відповідно з нею.

Для досягнення мети потрібна воля. Не майбутнє приводить людину до себе в гості, але сама людина приходиться до майбутнього, творячи його в міру своїх сил й об'єктивних можливостей.

Безпосереднім спонукальним мотивом проекту життя є мета, що визначає й мобілізує волю людини.

При реалізації особистісного проекту життя знання виступає адекватним виразом співвідношення абсолютної та відносної істини.

Здібність виступає як відображення таких сил людини, що забезпечують їй певну міру участі в різних видах соціальної діяльності з реалізації своїх потреб і розуміється як засіб реалізації потреби. Здібність можна визначити як розумні види орієнтованих дій з актуалізації потреби [5, с. 2].

Процес реалізації особистісного проекту життя - це завжди процес не тільки пізнавальний, але й емоційно-вольовий і відповідальний. У центрі концепції світоглядної свободи як передумови реалізації особистісного проекту життя лежить віра в індивідуальний досвід людини, її здатність до саморозкриття, можливість вияву в собі унікальної та неповторної сутності, визначення напрямів і засобів особистісного росту; якомога більш точне, повне й глибоке уявлення про себе й свій актуальний стан (включаючи реальні свої переживання, бажання, думки тощо); здатність побачити й почути себе справжнього крізь нашарування масок, ролей і захистів; адекватна й гнучка "Я"-концепція, чутлива до актуальних змін, й асимілюючий новий досвід, зближення "Я" - реального і "Я" - ідеального. А також визнання себе й безумовна любов до себе такого, який "Я" є, ставлення до себе як до "особистості, гідної поваги, здатної до самостійного вибору", віра в себе й свої можливості, довіра власній природі, організму. Останнє варто підкреслити особливо, тому що в цьому випадку довіра до себе не означає лише віру в можливість свідомого "Я" (тим більше - лише в силу свого інтелекту), але також розуміння того, що "цільний організм може бути - і часто є - мудрішим, ніж його свідомість". Цілісність і конгруентність є неодмінною умовою ефективної регуляції життя людини.

Процеси реалізації особистісного проекту в сьогоднішніх умовах життя іноді бувають дуже важкими. Людина постійно змушена пристосовуватися до нових умов життя, нових порядків, оскільки потужну конкуренцію витримують ті, хто швидко адаптується до нових обставин. Саме тому проектування життя, як правило, діяльність активна, яка потребує зосередженої уваги й терпіння. Отже, процес реалізації особистісного проекту життя забезпечується активною й цілеспрямованою особистістю. Велике значення при цьому має спонтанна, заздалегідь не запрограмована

активність, що проявляється здебільшого при емоційно-чуттєвій формі життєствавлення. Але вирішальну роль у цьому процесі відіграє свідомо інтелектуальна активність, завдяки чому людина в раціонально-понятійний спосіб випрацює уявлення про цілі свободотворчості, засоби їх досягнення.

Безсумнівно передумовою реалізації особистісного проекту життя є здатність людини ризикувати, прагнення до інновацій, спокійне сприйняття несподіванок. У цьому одна із субстанціальних характеристик світоглядної свободи особистості як передумови реалізації особистісного проекту життя. Слід погодитися із М. Бердяєвим у тому, що "людина має не тільки право, але й зобов'язання бути вільною, а для цього вона повинна бути сміливою" [6, с. 12].

"Свобода є шанс на ризик. І лише через використання цього шансу й через небезпеки, пов'язані із цим ризиком, ми можемо досягти справжньої свободи", - висловлює свою думку С. А. Левицький [7, с. 313].

Готовність сміло й відкрито зустрічати життєві труднощі й долати їх, не спрощуючи, а проявляючи "творчу адаптацію до новизни конкретного моменту" й "уміння виразити й використовувати всі потенційні внутрішні можливості", динамічність, гнучкість, відкритість до змін і здатність, зберігаючи свою ідентичність, розвиватися через розв'язання актуальних протиріч і проблем і постійно "бути в процесі" - "швидше бути процесом можливостей, що зароджуються, ніж перетворитися на якусь застиглу мету" є найважливішим критерієм світоглядної свободи особистості під час реалізації особистісного проекту життя. Отже, понад усе - сам факт руху в цих напрямках, включення в процес відкриття й знаходження себе, що дає можливість людині ставати все більш вільною й відповідальною, автентичною й неповторною, дружельною й відкритою, сильною й творчою і, в остаточному підсумку, - більш зрілою й здатною сприймати світ (зовнішній і внутрішній) не як загрозу, а як виклик життя й одночасно - заклик до життя.

Свідомий вибір виступає визначальним критерієм світоглядної свободи особистості в контексті реалізації особистісного проекту життя. Саме через свідомий вибір людина усвідомлює, творить і проявляє свою свободу, розкриває зміст своїх духовних сил. За М. Бердяєвим, "істота, позбавлена свободи вибору, свободи діяння, не може стати особистістю" [6, с. 122].

Парадоксальним є, на перший погляд, відоме висловлювання Ж.-П. Сартра про неминучість вибору: "Я завжди можу вибрати, але я повинен знати, що навіть у тому разі, якщо нічого не обираю, я все-таки обираю" [8, с. 338].

Саме в ситуації вибору світоглядна свобода здатна проявитися найвиразніше. Адже одна річ, коли діапазон варіантів поведінки особистості визначається вимогами "онтологічної свободи", коли суспільство пропонує індивіду певний набір альтернатив способу життя й діяльності (наприклад, вибір форм трудової зайнятості). Такий різновид світоглядної свободи забезпечується "запасом альтернатив", які суспільство здатне пропонувати всім своїм членам. Він передбачає "обмежений вибір" із появою кількості варіантів. І зовсім інший вигляд має ситуація, за якої особистість здатна утворювати для себе заздалегідь не передбачені вибори-альтернативи, конструювати нові форми свободи (свободотворчість). Саме при реалізації особистісного проекту життя суб'єкт не просто обирає з того, що йому пропонує група, корпорація; він обирає з позиції своїх можливостей і їх реалізацій - обирає не результати, а засоби діяльності, не стандарти, а

простір для докладання своїх здібностей. Для цього контексту дослідження доречно згадати концепцію свободи М. Фуко. Він пише: "Вільний вибір здійснює не той, хто грає за стандартними схемами на заздалегідь розкресленій шахівниці, а той, хто вводить у дію нові правила і схеми гри" [9]. Щоб реалізувати свій творчий потенціал і намічені цілі в особистісному, професійному та соціальному житті, сучасна людина більшою мірою проектує й виробляє нові форми життєдіяльності, соціальності, ніж наслідують готові моделі.

Іноді ці запропоновані нові проекти не знаходять прихильників у суспільстві, а, навпаки, викликають спротив. Але саме в цьому випадку проявляється сутність передумови справжньої світоглядної свободи особистості, у здатності індивіда об'єктивно бачити, правильно зрозуміти суперечність інтересів соціуму і своїх власних. Також у ході реалізації поставлених завдань в інтерперсональному напрямку світоглядна свобода проявляється насамперед у динаміці відносин із Іншим. Особистість більшою мірою здатна до сприйняття Інших такими, які вони є, до поваги їхньої своєрідності й права бути собою, до визнання їх безумовної цінності й довіри їм. А це, у свою чергу, пов'язано з "основною довірою до людської природи" і почуттям глибинної сутнісної спільності між людьми. Зріла особистість вирізняється свободою від забобонів і стереотипів, здатністю до адекватного, повного й диференційованого сприйняття навколишньої дійсності взагалі і особливо - інших людей. Найважливіший критерій світоглядної свободи особистості - готовність вступати в міжособистісний контакт на основі глибокого й тонкого розуміння й співпереживання, емпатії. Світоглядна свобода веде до все більш ефективного прояву фундаментального прагнення людини - до конструктивних соціальних взаємовідносин. Людина в контактах із іншими стає все більш відкритою й природною, але при цьому - більш реалістичною, гнучкою, здатною компетентно розв'язувати міжособистісні протиріччя й жити з іншими в максимально можливій гармонії. При цьому фундаментальною специфічною ознакою світоглядної свободи особистості є виразність і соціальне визнання. Якщо соціум прагне до впровадження своїх структур (і тому в регламентуючий спосіб впливає на людину), то особистість найперше зацікавлена в реалізації індивідуальних сутнісних сил (особистісного проекту), прагне відстояти свої світоглядні позиції, поза якими вона не може відбутися. Наявність зазначеної суперечності потребує узгодження порядку й життя у свободі.

Особистість як агент дії несе повну відповідальність за результат виконаної дії, тому що саме до цього прагне й виражає його в меті. Також певною мірою агент дії відповідальний і за наслідки, тому що повинен передбачати їх появу під час планування й намагатися уникати тих, які мають негативний характер. Отже, свобода, позбавлена відповідальності, вироджується в уседозволеність. Вільний вибір мети й засобів її досягнення, а також ухвалені рішення діяти так, а не інакше, передбачає відповідальність особистості. У цьому аспекті реалізація особистісного проекту життя знаходить, таким чином, не тільки світоглядну значущість для особистості, але й гостру соціальну спрямованість. Чим вільніша людина у виборі схеми своєї поведінки, тим більше вона відповідальна за цей вибір. Можливість вільного вибору дії визначає проблему відповідальності. Вільно обираючи той або інший учинок, людина покладається не тільки на свою мету й бажання, але й змушена зважати на об'єктивні умови буття. Коли людина, виходячи з них,

приймає рішення й окреслює засоби для досягнення поставленої мети, визначає форми й принципи своєї діяльності, відразу постає питання про те, наскільки збігається це рішення з вимогами об'єктивної дійсності, суспільними інтересами й наскільки адекватна йому поведінка людини. Відповідно, виникає відповідальність перед людьми, перед суспільством.

За концепцією М. Гайдеггера, реалізація особистісного проекту життя - це структура цілісного людського буття, яка складається з трьох моментів: "буття-у-світі", "буття-при-внутрішньо-світовому-сущому", "забигання наперед". У єдності цих трьох моментів розкривається "часовість" людського буття ("закинутість" у світ - минуле, "розпад" самості - теперішнє, "екзистенційність" - майбутнє) [10]. Підкоряючись вимогам законів природи й суспільства, особистість не залишається пасивним агентом зовнішніх впливів. Вона осмислює минуле й можливості майбутнього, на цій основі обирає власний шлях, свою позицію.

Особистість не тільки отримує оцінку за свої дії з боку інших, але й сама оцінює свої дії. Характер, зміст засобу здійснення вибору й міра цього вибору-почуття відповідалності визначається багатьма показниками, у першу чергу, суб'єктивними особливостями особистості: її світоглядом, внутрішньою культурою, темпераментом, силою волі, соціальним статусом, оцінкою всього процесу світоглядної діяльності - від визначення її мети й мотиву до її здійснення й наслідків.

Отже, можливість перетворюється на дійсність тільки за наявності певних передумов: можливості та реальності дій; усвідомлення необхідності діяти; самопізнання та віри в себе, у свої сили (розуміння й прийняття свого "Я"); розуміння й прийняття інших (плюралізм думок, толерантність) та усвідомлення об'єктивних обставин та закономірностей; відкритості світу особистості (відкритість до інновацій, творча адаптивність і соціальна активність); соціальної конструктивної спрямованості, раціональності дій (розуміння спільності світу при реалізації особистісного проекту життя); особистої відповідальності (відповідальності за свої дії). Сукупно ці передумови виявляють себе як атрибути світоглядної свободи сучасної особистості, без яких неможливо успішно реалізувати задуманий проект життя. Це той ланцюжок, який поєднує різноманітні сторони первинної конфліктної природи світоглядної свободи особистості, поєднує певним чином існування самої особистості та виступає передумовою реалізації її можливостей.

При реалізації особистісного проекту життя говорять про явні та неявні компоненти світоглядної свободи особистості. Такий поділ виникає на підставі того факту, що особистісний проект життя - це не простий цільовий акт, а складний процес, де постійно мета, засіб і результат міняються місцями, у процесі якого неявні передумови й засоби світоглядної свободи стають яв-

ними. Як підкреслює М. Мергелішвілі, у процесі реалізації людиною тієї або іншої можливості задіяними стають не всі передумовні фактори світоглядної свободи особистості. Вважається, що дія всіх наявних факторів реалізації можливостей людини веде до мобілізації сутнісних сил особистості, необхідних для її самоствердження, самореалізації, саморозвитку [11, с. 8].

Висновки

1. Особистісний проект життя - це система цінностей, особистісних уявлень про світ і людину, принципові способи взаємодії людини зі світом і самою собою, спрямовані на прогнозування можливих результатів. Особистісний проект життя є виявом світоглядної свободи. В особистісному проекті життя встановлюється внутрішня, усвідомлена причетність людини до світу, поєднуються часові модули її існування: минуле, теперішнє і майбутнє.

2. Світоглядна свобода виявляє себе як внутрішня творча енергія людини, виступаючи передумовою реалізації нею особистісного проекту життя, наповнює її буття певним змістом. Водночас особистісний проект життя стає рушійною силою розвитку світоглядної свободи особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде // Сумерки богов / [сост. и общ. ред. А. А. Яковлева ; перевод] / А. Камю. - М. : Политиздат, 1989. - С. 222-318.
2. Філософський енциклопедичний словник / [голова редкол. В. І. Шинкарук]. - К. : Абрис, 2002. - 742 с. - (Бібліотека Державного фонду фундаментальних досліджень).
3. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / Ж.-П. Сартр ; [пер. Віталій Лях, пер. Петро Тарашук]. - К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. - 855 с.
4. Воловик В. І. Введение в философию / В. И. Воловик - Запорожье : Просвіта, 1999. - 176 с.
5. Платонов К. К. Проблема способностей / К. К. Платонов. - М. : Наука, 1989. - 160 с.
6. Бердяев Н. А. Философия свободы / Н. А. Бердяев. - М. : АСТ ; Харьков : Фолио, 2004. - 733 с.
7. Левицкий С. А. Сочинения / С. А. Левицкий - М. : Канон, 1995. - (История философии в памятниках). - Т. 1 : Трагедия свободы. - 512 с.
8. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм - это гуманизм // Сумерки богов / Ж.-П. Сартр. - М. : Политиздат, 1990. - С. 319-344.
9. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко. - М. : Магистеріум, 1996. - 447 с.
10. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Бибихин]. - СПб. : Наука, 2007. - 620 с. - (Серия "Слово о сущем"; Т. 70).
11. Мергелішвілі М. О. Буття людини як буття можливостей: соціально-філософський аналіз : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / М. О. Мергелішвілі. - Запоріжжя, 2004. - 174 с.

V. Hamidov

THE PERSONALITY OUTLOOK FREEDOM AS PRE-CONDITION OF REALIZATION OF PERSONALITY PROJECT OF LIFE

Presentation in relation to personality outlook freedom is extended. There is the grounded idea that, outlook freedom comes forward pre-condition of realization of personality project of life. Modern universal social-philosophical definiciya -personality project of life is offered.

Key words: outlook freedom, personality, personality project of life, possibility, values system, realized necessity.

© В. Гамідов

Надійшла до редакції 17.08.2010

№ 5 (105) вересень 2010 р.